

DÂRÜLFÜNÛN İLAHİYAT SEMPOZYUMU

18-19 Kasım 2009

TEBLİĞLERİ

İSTANBUL 2010

DÂRÜ'L-FÜNÛN İLAHİYAT FAKÜLTESİ'NDE HADİS USÛLÜ ÖĞRETİMİ —HÜSEYİN AVNİ ARAPKIRLI ÖRNEĞİ—

İsa AKALIN*

ÖZET

Hadîs usûlü, hadîs ilminin dayandığı esasları inceleyen ve ilmu usûli'l-hadîs, ilmu mustalahu'l-hadîs, mustalahu'l-hadîs, ulûmu'l-hadîs ve dirâyetü'l-hadîs olarak da adlandırılan ilim dalıdır. Hadîs usûlü, kabûl ve red yönleriyle, yani hangilerinin kabul edilip hangilerinin reddedilmesi gerektiği bakımından senedi ve metni ("hadîs") ele almaktadır.

Arapkirli Hüseyin Avni Karamehmedoğlu (v. 1954), Dârü'-Fünûn İlahiyat Fakültesi'nde, 1926'dan fakültenin kapatıldığı 1933'e kadar hadîs ve hadîs tarihi derslerini okutmuştur. Hadîs usûlü konularının öğretimi, Fakülte müfredatında hadîs tarihi dersi içinde yapılmıştır. Arapkirli, hadîs usûlü derslerinde bizzat hazırlamış olduğu ve halen elyazması durumunda olan ders notlarını takrir etmiştir.

Arapkirli, bu ders notlarında, hadîs usûlü istilâhlarını detaya inmeden, tamamen ders takriiri tarzında sunmaktadır. Eser, ilmu usûli'l-hadîsin tanımı, konusu ve amacının sıralanmasının ardından sened ve metinle ilgili kavramlarla devam etmektedir.

Müellif nüshası olan elyazması, 31 yaprak- 62 sayfa, 15,5x20,5 cm ebadında ve her sayfası 17 satırdan oluşmakta olup, güzel bir rık'ayla yazılmıştır. Ders notları defterin sadece çift numaralı sayfalarında 2 ila 46. sayfalar arasında yer almaktadır. Defterin numaralandırılması üçüncü sayfada 1 numara ile başlamakta ve ellinci sayfada 47 numaraya bitmektedir.

Giriş

Hadîs usûlü, (usûlü'l-hadîs, dirâyetü'l-hadîs¹, mustalahu'l-hadîs²), râvî³ ile mervî⁴'nin (hadîsin) çeşitli durumlarını ele alan bilgi kollarının meydana getirdiği ilim dalıdır⁵. Bu ilim dalının kaideleri daha önceki dönemlerde yazılan kitaplarda yerini almakla beraber⁶, hadîs usûlü edebiyatının ilk kitabı olarak er-Râmeihürmüzi'nin (360/971) el-Muhaddisu'l-Fâsil beyne'r-Râvî ve'l-Vâ'i adlı kitabı kabul edilmektedir⁷. er-Râmeihürmüzi'nin bu kitabı ve el-Hâkim en-Neysâbüri'nin (405/1014) Ma'rifetu Ulûmu'l-Hadîs'i ile el-Hatîb el-Bağdâdî'nin (463/1071) el-Kifâye fi İlmi'r-Rivâye'si hadîs usûlü edebiyatında "mütেকaddimûn" dönem eserleri olarak nitelendirilmektedir⁸. İbnu's-Salâh (643/1245), mütেকaddimûn dönemi hadîs usûlü eserlerinde dağınık olarak işlenmiş konuları yeni bir tertiple ele almış ve kitabına Ulûmu'l-Hadîs adını vermiştir. İbnu's-Salâh hadîs usûlü konularını el-Hâkim en-Neysâbüri gibi "nevi"ler halinde ve fakat senedsiz olarak toplam 65 nevi' içinde⁹ işlemiştir¹⁰. Mukaddimetü İbni's-Salâh adıyla şöret bulan bu kitap, kendisinden sonraki hadîs usûlü edebiyatı çalışmalarının vazgeçilmez kaynaklarından biri haline gelmiştir. İhtisâr, nazma çekme, şerh ve nüket gibi değişik bilimsel faaliyetlere kaynaklık etmiş olan Ulûmu'l-Hadîs üzerinde çok sayıda eser vücuda getirilmiştir¹¹.

* Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi; Eyüp Anadolu Lisesi Din K. Ve A. B. Öğretmeni

¹ Çakan, Hadîs Edebiyatı, s. 175.

² Koçyiğit, İstılâhlar, s.323-332 ve İlmu Usûli'l-Hadîs, s. 128.

³ Râvî, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerini (senediyle) rivâyet eden kimse demektir. Bkz: Koçyiğit, İstılâhlar, s.369; Aydın, Hadîs İstılâhları Sözlüğü, s.128; Uğur, Hadîs Sözlüğü, s. 319.

⁴ Mervî, rivâyet edilen, nakledilen şey (metin) demektir. Bkz. Aydın, s.96; Uğur, Hadîs Sözlüğü, s. 218.

⁵ Aydın, s.157.

⁶ İmâm eş-Şâfiî'nin (204/819) er-Risâle'si, İmâm Müslim'in (261/874) Sahîh'ine yazdığı Mukaddime'si, Ebû Davûd'un (275/888) Mekkelilere yazdığı mektup, Tirmizî'nin (279/892) Sünen'inin sonundaki İlel bölümü gibi. Bkz. Çakan, Hadîs Edebiyatı, s. 176.

⁷ Koçyiğit, İstılâhlar, s.327; Çakan, Hadîs Edebiyatı, s. 178.

⁸ Hadîs usûlünde mütেকaddimûn-mütעהhîrûn dönemleri ayrımı, bilgilerin senedli olarak aktarılmasının terk edilmesine göre yapılmıştır. Bkz. Çakan, Hadîs Edebiyatı, s. 178, 180.

⁹ el-Hâkim en-Neysâbüri, 52 nevi içinde incelemiştir. Bkz. Çakan, Hadîs Edebiyatı, s. 179.

¹⁰ Çakan, Hadîs Edebiyatı, s. 183.

¹¹ Koçyiğit, İlmu Usûli'l-Hadîs, s. 132-135; Çakan, Hadîs Edebiyatı, s. 184-188.

Hüseyin Avni Arapkirli'nin Hayatı ve Eserleri

1864 yılında Malatya'nın Arapkir ilçesinde dünyaya gelen Hüseyin Avni Arapkirli, temel dini bilgilerini babası Molla Hasan ismiyle tanınan Karamehmedoğlu Hoca Hasan Fehmi Efendi'den almış, ibtidâye ve rüşdiyye tahsilinin ardından Arapkir İspanakçızade Medresesine devam ederek ilk icâzetnâmesini almıştır (1886). Aynı yıl İstanbul'a gelen Arapkirli, Beyazıt dersiâmlarından Bayburtlu Hüseyin Hüsnü Efendi ile Şeyhulislâm Bodrumlu Ömer Lütfi Efendi'den birer icâzetnâme almıştır (1887). İlk resmi görevi olan Toptaşı Askeri Rüşdiyesi'nde Kavâid-i Osmâniye ve imlâ muallimliğinin ardından ruûs imtihanında başarılı olarak Beyazıt Camii'nde dersiâm unvanıyla ders okutmaya başlar (1888). Aralıksız on üç yıl boyunca devam ettirdiği bu ders halkasına katılanlardan seksen beş talebesine icâzetnâme vermiş ve bu başarısından ötürü padişah tarafından altın liyakat madalyasıyla ödüllendirilmiştir (1901).

Hüseyin Avni Arapkirli daha sonra Ders Vekâleti, Fatih Sahn Medresesi müderrisliği, Şûrâ-yı İlmiye Encümeni azalığı, Medresetü'l-Mütehassısın umum müdürlüğü, Dârü'l-Fünûn-i Osmâniye ilm-i kelâm müderrisliği, Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye azalığı ve reisliği, Süleymaniye Medresesi ilm-i kelâm müderrisliği gibi görevlerde bulunmuştur. Tevhîd-i Tedrisat Kanunuyla medreselerin lağvedilmesi üzerine Dârü'l-Fünûn İlahiyât Fakültesi hadîs usûlü ve hadîs tarihi müderrisliğine atanmış (1926), fakültenin kapatıldığı 1933'e kadar bu görevini sürdürmüş ve 1934'te emekliliğe ayrılmıştır. Soyadı kanunundan sonra Karamehmedoğlu soyadını alan Hüseyin Avni Arapkirli, 1954'te vefat etmiş ve Edirnekapı Şehitliğine defnedilmiştir¹².

Hüseyin Avni Arapkirli'nin tekrarlarla birlikte 1152 kitaptan¹³ oluşan özel kitaplığı vârisleri tarafından İstanbul Yüksek Enstitüsü Kütüphanesine bağışlanmıştır. Söz konusu kitaplık halen Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesinde Hüseyin Avni Arapkirli koleksiyonu olarak okuyucularına hizmet etmektedir.

Hüseyin Avni Arapkirli'nin kaleme aldığı eserlerden matbu olanlar şunlardır:

1. *en-Nakdii'r-Râyiç li-Dîbâceti'n-Netâic*. Birgivi'nin (981/1573) nahve dair İzhârü'l-Esrâr adlı eserinin Adalı'ya (1085/1674) ait Netâicü'l-Efkâr adlı şerhinin giriş kısmının şerhidir (İstanbul, 1307).
2. *Şerhu'l-Kasîdeti'n-Nûniyyeti'l-Büstîyye*¹⁴.
3. *Ta'lîkât ale'l-Kasîdeti'l-Lâmîyye*. İbnü'l-Verdi'nin (749/1349) et-Tuhfetü'l-Verdiyye fi Müşkilâtü'l-İ'râb adlı nahivle ilgili 163 beyitlik kasidesinin zor anlaşılan bazı yönlerini kısa notlarla açıklayan bir eserdir (İstanbul 1306).
4. *İlm-i Kelâm Dersleri*: Hüseyin Avni'nin Dârü'l-Fünûn'da okuttuğu kelâm derslerine ait notlardır. Dârü'l-Fünûn Dersleri adlı külliyât içinde yayımlanmıştır (İstanbul 1331).
5. *Kayıdî Kavâid-i İ'râb*: İbn Hişâm'ın (761/1360) nahivle ilgili el-İ'râb an Kavâidi'l-İ'râb adlı muhtasar eserinin değişik yazma nüshalarından elde edilmiş sağlam bir metnin, anlamayı kolaylaştıracak notlarla neşredilmiş şeklidir (İstanbul 1306).
6. Hüseyin Avni Arapkirli'nin, *Cerîde-i İlmiye* dergisininin 44–79. sayılarında kelâm kısmında yayımlanmış yirmi iki adet *makalesi* bulunmaktadır¹⁵.

¹² Ebu'l-Ulâ Mardin, Huzur Dersleri, C. 2–3, s. 127-132; Yurdagür, Arapkirli Hüseyin Avni, Diyanet İslâm Ansiklopedisi, c. 3, s. 329–331; Er, İstanbul Dârü'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası Hoca ve Yazarları, s. 194; Şengezer, Arapkirli Hüseyin Avni ve Kelâm İlmine Katkıları, s. 8–11.

¹³ Yurdagür, kitap sayısını 833 olarak vermekte (DİA, c. 3, s. 330) ise de, yaptığımız katalog taramasında asıl sayının 1152 olduğu tespit edilmiştir.

¹⁴ Arapkirli'nin bu isimdeki kitabı, Yurdagür (ve Yurdagür'den naklen Şengezer) tarafından "Ebu'l-Feth el-Bustî'ye ait ahlâkî mahiyetteki el-Kasidetü'n-Nûniyye'nin şerhidir (İstanbul, 1312)" diye tanıtılmaktaysa da (Yurdagür, DİA, c. 3, s. 330; Şengezer, Arapkirli Hüseyin Avni, s. 18), ilgili kaynaklarda böyle bir bilgiyi tespit edemedik. Bibliyografik kaynaklarda el-Kasidetü'n-Nûniyye adıyla meşhur olan eser/ler kelâma dairdir. Arapkirli'nin de esasında kelâmcı olması hasebiyle bu şerhinin Hızır Bey'e (863/1459) ait el-Kasidetü'n-Nûniyye'nin şerhi olması ihtimalini hatıra getirmektedir. Bununla birlikte Fatih Millîet Kütüphanesi'nde tespit edip incelediğimiz Ali b. Muhammed el-Büstî'ye (401?430?/1010?1039?) nispet edilen el-Kasidetü'n-Nûniyye-(Kasidetü'l-Büstî) adlı elyazması (Ali Emiri, Arabi nr. 4342/5, 129–131 vr) ahlâkî öğütler içeren altmış bir beyitten oluşan bir eserdir. Arapkirli'nin söz konusu şerhi bu kasidenin şerhi olabilir.

¹⁵ Şengezer, Arapkirli Hüseyin Avni, s. 18.

Hüseyin Avni Arapkirli'nin matbu olmayan eserleri ise şunlardır:

1. *Usûlu'l-Hadîs*: Tanıtmakta olduğumuz ve halen elyazması durumunda olan ders notlarından oluşmaktadır.
2. *Târîh-i İlm-i Hadîs*: Ebu'l-Ulâ Mardin'in, Arapkirli'nin talebesi Arapkirli Muhammed Hazmî Efendi'den (Hazmî Tura) naklen verdiği bilgiye göre bu ders notları 1926 yılında Dârü'l-Fünûn'da tahrir olunmuş, 1938 ve 1942 senelerinde bir takım ilavelerle yeniden yazılmıştır¹⁶.
3. *el-Ferâid fi'l-Kavâid ve'l-Fevâid*,
4. *Mecmû'atü'l-Müdeven*,
5. *Şerb-i Şevâhid-i Sa'deddîn*¹⁷.

Dârü'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi'nde Hadîs ve Hadîs Usûlü Öğretimi

Klasik din ilimlerinin eğitim ve öğretiminin yapıldığı kurumlarda (medreselerde) “hadîs ve hadîs usûlü” bizzat bu adlarla okutulurken, Dârü'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi'nde “hadîs ve târîh-i hadîs” adlarıyla okutulmaya başlanmış olması yeni bir bakış açısı ve yaklaşım fahlılığından ileri gelmektedir. Dârü'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi müfredatında yer alan târîh-i hadîs dersi, ilk anda zihinde bu dersin muhtevasının sadece hadîs tarihinden ibaret olduğu intibahı uyandırır da, -bu yeni bakış açısı ve yaklaşımın bir sonucu olarak- hadîs usûlü konuları, hadîs tarihi dersinin içinde okutulmuştur¹⁸. Nitekim İzmirli'nin Hadîs Tarihi'nin içeriği bunu açıkça ortaya koymaktadır. Zira İzmirli'nin bu eseri hadîs usûlü konularının tamamına yakınına kapsamaktadır.

Dârü'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi'nin öğretime başladığı 1924 (21 Nisan 1340 r.)'ten 11 Ekim 1926'ya hadîs ve târîh-i hadîs derslerini İzmirli İsmail Hakkı (v. 1946) okutmuştur. İzmirli, hadîs dersinde tahrir ettiği hadîslerin bir kısmını *Binbir Hadîs* adıyla neşretmiştir (İstanbul, 1926). Hadîs tarihi dersinde ise *Târîh-i Hadîs* (İstanbul, 1924/1340 r.) adlı kitabını okutmuştur¹⁹. Bu iki dersi 11 Ekim 1926'dan, fakültenin kapatıldığı 1 Ağustos 1933'e kadar Hüseyin Avni Arapkirli okutmuştur²⁰.

Hüseyin Avni Arapkirli'nin Dârü'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi müfredatına dair yazdığı notlara göre 1926–1927 ders yılından 1931–1932 ders yılına kadar hadîs derslerinde Sahîh-i Buhârî'den (Kitâbü'l-Edeb'den) seçme hadîsler okutulmuştur. Bu derslerde hadîs metinleri tercüme, tahlil ve hadîs usûlüne tatbik edilerek işlenmiştir. Târîh-i hadîs derslerinde ise hadîs usûlü ve hadîs tarihi konuları öğretilmiştir²¹.

Hüseyin Avni Arapkirli'nin “Usûlu'l-Hadîs”i Elyazmanın Tavsifi

Küçük hacimli bu ders notlarının tespit edebildiğimiz tek nüshası, müellif hattıyla elyazması olarak Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi elyazmaları bölümünde (no. 593) bulunmaktadır. 15,5x20,5 cm ebadında, her sayfada 17 satır bulunan eser 46 sayfadan oluşmaktadır. Ders notlarının yer aldığı bu “defter”in kapağında büyük harflerle اصول الحديث “Usûlu'l-Hadîs” başlığının altında daha küçük harflerle املی فی دار الفنون “Dârü'l-Fünûn'da İmlâ Edilmiştir” alt başlığı yer almaktadır. Ders notlarının yazılmış olduğu defter, satır çizgili, paragraf başları ise dikey kırmızı çizgiyle belirtilmiş olan bir defterdir. Güzel bir rik'ayla yazılmış olan ders notlarının numaralandırılması beşinci sayfada 2 rakamıyla başlamakta ve ellinci sayfada 47 sayısıyla bitmekte; yazılar, defterin sadece çift numaralı sayfalarında yer almakta ve 47 numaralı sayfada yazı bulunmamaktadır. İç kapağın karşısındaki sayfanın ikinci satırında müellifin adı yer almaktadır. Bu sayfadan sonraki numarasız on beş sayfadan yalnızca en son sayfada kurşun kalemle bozuk bir rik'ayla yazılmış bir gazete ahntısı bulunmaktadır. Bu iktibas Cumhuriyet Gazetesi'nin 7 Ağustos 1926/27 Muharrem 1344 Cumartesi günlü sayısından yapılmış olan ve Amerikalı bir profesörün sineklerle ilgili bir araştırmasının sonuçlarının değerlendirildiği bir bilgi notudur.

¹⁶ Ebu'l-Ulâ Mardin, age, C. 2–3/131.

¹⁷ Ebu'l-Ulâ Mardin, age, aynı yer.

¹⁸ Konuyla ilgili detaylı değerlendirme için bkz: Hatiboğlu, İzmirli'nin Hadîs Tarihi'ne yazdığı giriş yazısı, s. 25–31.

¹⁹ Hatiboğlu, adı geçen giriş yazısı, s. 16 vd.

²⁰ Her ne kadar M. Ali Aynî (v. 1945), “Dârü'l-Fünûn Târîhi”nde, Arapkirli'yi; “İlahiyat Fakültesi Hey'et-i Tedrisiyesi” başlığı altında (s. 74) Hadîs Târîhi Müderrisi olarak vermişse de; Fakülte'nin 1930–1931 ders yılına ait müfredatta ve fakülte müderris ve muallimlerinin adreslerinin verildiği 1932 tarihli listede “Hadîs ve Hadîs Tarihi: Müderris Vekili Hüseyin Avni Bey” şeklinde kaydedilmiştir (bkz. Er, İstanbul Dârü'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası Hoca ve Yazarları, s. 25, 28). Muhtemelen Hüseyin Avni Arapkirli, bu iki dersi İzmirli İsmail Hakkı'nın Fakülte Reisliği görevinden ötürü ona vekâleten deruhte etmiştir.

²¹ Er, age, s. 18, 25; Hatiboğlu, adı geçen giriş yazısı, s. 16–17, 4 no'lu dipnot.

Usûlu'l-Hadîs'in içeriği

Hüseyin Avni Arapkirli'nin "Usûlu'l-Hadîs" adlı eseri, Dârü'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi hadîs tarihi derslerinde "imlâ" ettiği ders notlarından meydana gelmiştir.

Arapkirli, Usûlu'l-Hadîs'te ele aldığı konuları kısa ve özlü cümlelerle, ezberlenebilecek bir üslupla yazmıştır. Ders takrirlerinden oluşan eser, bu özellikleriyle hadîs dersi imtihanları için hazırlanmış bir görüntü arz etmektedir.

Elyazması ders notlarının yer aldığı "defter" in numarasız olan ilk sayfasındaki ve 42. sayfasındaki الخلاصة –

الخلاصة في معرفة الحديث - الخلاصة صاحب - الخلاصة kitap atıfları, Arapkirli'nin, Usûlu'l-Hadîs adlı bu ders notlarını et-Tîbî'nin (763/1353) el-Hulâsa fi Usûli'l-Hadîs (el-Hulâsa fi Ma'rifeti'l-Hadîs) adlı kitabından hazırladığı kanaatini oluştursa da²², gerçekte sadece et-Tîbî'nin el-Hulâsa'sından değil; büyük ölçüde Birgivi'nin *Risâle fi Usûli'l-Hadîs* ve bu metnin Dâvûd-i Karsî'ye ait (1169/1756) *Şerhu Dâvûd el-Karsî alâ Metni Usûli'l-Hadîs li'l-Birgivi* adlı eseriyle, kısmen en-Nevevî'nin (676/1277) *et-Takrîb ve't-Teysîr li-Ma'rifeti Süneni'l-Beşîri'n- Neşîr fi Usûli'l-Hadîs*'i ve İbn Hacer'in (852/1449) *Nühbetü'n-Nazar Şerhu Nühbeti'l-Fiker*'inden istifade ederek hazırlamıştır. Arapkirli'nin bu ders notları, gerek tertip ve gerekse içerik olarak Birgivi'nin ve Dâvûd-i Karsî'nin eserlerini esas almış olması nedeniyle, Birgivi'nin ve Dâvûd-i Karsî'nin özeti olarak kabul edilebilir.

Arapkirli, ders notlarının yer aldığı "defter" in numarasız olan ilk sayfasında en üst satırda, Sahîh-i Buhârî nüshalarından sağlam/güvenilir bir metin tesis eden el-Yûnîni'nin (701/1301) meydana getirdiği nüshada Buhârî nüshaları için kullandığı remizleri (rumuz)²³ el-Kastallânî'nin (923/1517) *İrşâdî's-Sârî li-Şerhi Sahîbi'l- Buhârî* adlı kitabından naklen göstermiştir.

Arapkirli, ders notlarının numarasız olan ilk sayfasında et-Tîbî'nin el-Hulâsa'sından naklen hadîs "tahdîs"i karşılığında ücret alınıp alınmayacağı ile ilgili tartışmayı ve tâbiîn neslinin yaşça büyük olanlarından (kibâr-ı tabiîn) fukahâ-i seb'anın isimlerini düzyazı ve beyit olarak vermiştir.

Ders notlarının iki numaralı sayfasında ilmu usûli'l-hadîs'in ve ilmu furûi'l-hadîs'in tanımları, konuları, amaçları, hadîsin sözlük ve ıstılah anlamları, takrîr-i resûl'ün anlamını; sünnet, haber ve eser kelimelerinin tarifleri ve aralarındaki farkı anlatmıştır.

Ders notlarının dört numaralı sayfasında sahâbi, tabiî, muhadram, selef, sened, isnâd, râvî, muharric, musannıf, muhaddis, hâfiz, hüccet, hâkim, metnu'l-hadîs kavramlarının kısa tanımlarını verdikten sonra hadîsin, isnâdın bittiği yer (söyleyeni) itibariyle merfû', mevkûf ve maktû' olarak üçe ayrıldığını belirterek, merfû' kavramını ele almıştır.

Ders notlarının altı numaralı sayfasında "sarahatan merfû', "hükmen merfû'", mevkûf, maktû', muttasıl, munkatî', muallak ve mürsel kavramlarının tanımlarını vermiştir.

Ders notlarının sekiz numaralı sayfasında ve on numaralı sayfanın yarısında mürsel ile ilgili tartışmalara yer vermiştir. On numaralı sayfanın devamında mu'dal'ın ve müdellis'in tanımını verdikten sonra tedlîs ile ilgili tartışmalara ana hatlarıyla değinmiştir.

Ders notlarının on iki numaralı sayfasının ilk yarısında tedlîs konusuna devam etmiş; ardından müsned, muztarib ıstılahlarını açıklamıştır.

Ders notlarının on dört numaralı sayfasında şâz, münker, ma'rûf, mahfûz, müdrec kavramlarını izah etmiş ve müdrec ile ilgili tartışmaları on altı numaralı sayfanın ortasına kadar olan kısımda kısaca sıralamış ve sayfanın sonunda muallal kavramının tarifini vermiştir.

Ders notlarının on sekiz numaralı sayfasında hadîsin, vasıfları itibariyle sahîh, hasen ve zayıf olmak üzere üçe ayrıldığını belirttikten sonra, sahîh ve hasen'in tariflerini ve çeşitlerini, zayıf'ın tanımını ve zayıf hadîsle ihticâc tartışmasını ele almıştır.

²² Hatiboğlu'nun, "Eser, hadîs ıstılahlarının kısa açıklamalarını ihtiva etmekte olup, Tıybi'nin *el-Hulâsa fi usûli'l-hadîs*'inden istifade edilerek yazılmıştır" sözü (bkz. adı geçen giriş yazısı, s. 16–17, 4 no'lu dipnot), ders notlarının kaynaklarının tam olarak tespit edilmeden ve söz konusu elyazmaya ilk bakışta yapılan bir değerlendirmedir. Zira yaptığımız mukayese sonuçlarına göre Arapkirli, bu ders notlarını sadece et-Tîbî'nin el-Hulâsa'sından değil; yukarıda işaret ettiğimiz kaynaklardan yararlanarak kaleme almıştır. Arapkirli'nin elyazması bu ders notlarının, hazırlamakta olduğumuz tenkidli neşrini (edisyon kritik) -inşallah yakında- ilim dünyasının hizmetine sunacağız.

²³ el-Yûnîni, Ebû Zer (434/1043) nüshası için ء, Asîlî (392/1002) nüshası için ص, İbn Asâkir ed-Dîmâşkî (571/1176) nüshası için ش, Ebu'l-Vakt (553/1158) nüshası için ط rumuzunu kullanmıştır. Bkz: Kandemir, el-Câmiu's-Sahîh, DİA, c. 7, s. 117.

Ders notlarının yirmi numaralı sayfasından yirmi dört numaralı sayfanın yarısına kadar olan kısımda râvîlerin tenkid konuları olan “metâ’in-i aşere”yi incelemiştir. Yirmi dört numaralı sayfanın devamında hadîsin, bize ulaşması itibariyle garîb, azîz, meşhûr, mütevâtîr ve haber-i âhâd olmak üzere kısımlara ayrıldığını ifade etmiş ve yirmi altı numaralı sayfanın bitimine kadar bu ıstılahları tanıtmıştır.

Ders notlarının yirmi sekiz numaralı sayfasında sahîh’i, sahîh hadîs iltizâm eden kitaplar açısından ele alarak bunun yedi kısma ayrıldığını belirtmiştir. Bunların en üst derecesinde Buhârî ve Müslim’in ittifakla rivâyet ettiği hadîsler olduğunu, daha sonra sırasıyla; sadece Buhârî’nin, sadece Müslim’in, her ikisinin şartına uygun, sadece Buhârî’nin şartına uygun, sadece Müslim’in şartına uygun olarak rivâyet edilmiş olan, son olarak da Buhârî ve Müslim dışındaki hadîşçilerin rivâyet etmiş olduğu hadîslerin geldiğini belirtmiştir. Arapkirli bu konunun ardından sahâbî kavlinin tanımını ve hükmünü incelemiş ve müselsel’i örnekle açıklamıştır.

Ders notlarının otuz numaralı sayfasında mu’an’an ve müennen’in tanımlarını verdikten sonra mevzû’ hadîsin tanımını, nasıl bilineceğini izah etmiş; otuz iki numaralı sayfada mevzû’ ile ilgili diğer konuları ele almıştır.

Ders notlarının otuz dört numaralı sayfasında hangi konularda mevzû’ hadîs bulunduğu ve mevzû’ hadîs içeren bir kısım kitaplara işaret ettikten sonra muhtelifü’l-hadîs ve i’tibâr kavramlarını açıklamıştır.

Ders notlarının otuz altı numaralı sayfasında mütâbeât kavramını açıkladıktan sonra hadîs tedvîni ve tasnîfi konularına kısaca değinmiştir.

Ders notlarının otuz sekiz ve kırk numaralı sayfalarında Buhârî ve Müslim’in “tashîh” şartlarını ve Buhârî’nin Müslim’e tercih edilmesinin sebeplerini açıklamıştır.

Ders notlarının kırk iki, kırk dört ve kırk altı numaralı sayfalarında Buhârî’nin eserini ne kadar zamanda tasnif ettiği, ihtiva ettiği hadîs sayısı; Buhârî’deki muallak hadîsler meselesiyle ilgili tartışmaları özet olarak vermiştir.

SONUÇ

Hüseyin Avni Arapkirli’nin “Usûlü’l-Hadîs” adlı eseri, Dârü’l-Fünûn İlahiyat Fakültesi hadîs tarihi derslerinde “ımlâ” ettiği ders notlarından meydana gelmiştir.

Kısa ve özlü cümlelerle, ezberlenebilecek bir üslupla yazılmış olan ders notları, bu özelliğiyle hadîs dersi imtihanları için hazırlanmış bir görüntü arz etmektedir.

Arapkirli halen elyazması durumunda olan bu ders notlarını büyük ölçüde Birgivi’nin *Risâle fî Usûli’l-Hadîs*i ve bu metnin Dâvûd-i Karsî’ye ait *Şerhu Dâvûd el-Karsî alâ Metni Usûli’l-Hadîs li’l-Birgivi* adlı eserine istinaden hazırlamıştır. Arapkirli, kısmen de et-Tîbî’nin *el-Hulâsa fî Usûli’l-Hadîs*i (*el-Hulâsa fî Ma’rifeti’l-Hadîs*), en-Nevevî’nin *et-Takrîb ve’t-Teyisîr li-Ma’rifeti Süneni’l-Beşîri’n- Neẓîr fî Usûli’l-Hadîs*i ve İbn Hacer’in *Nüzhetü’n-Nazar Şerhu Nuhbeti’l-Fiker*’inden istifade etmiştir.

Arapkirli, birçok alt başlığa ayrılmış olan kimi hadîs usûlü konularını, sistematik olarak tanıtmaya çalışmıştır. Günümüzde bu tür bir sistematik anlayışla hadîs usûlü konularını ve hadîs edebiyatını tanıtmada en güzel örnekleri Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan ortaya koymuştur.

İzmirli İsmail Hakkı’nın yayımlanan Hadîs Tarihi’nin ardından, Arapkirli’nin kaleme aldığı belirtilen, ancak henüz kimde/nerede olduğu tespit edilememiş olan *Târîh-i İlm-i Hadîs* adlı ders notlarının tanıtımı ve mümkünse neşrinin yapılması, Dârü’l-Fünûn İlahiyat Fakültesi hadîs müfredatının netleşmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

ÖNERİ

1. Türk eğitim tarihinde yüksek din eğitimi açısından önemli bir yere sahip olan Dârü’l-Fünûn İlahiyât Fakültesi’nin ilmî mirasının tanıtımı ve günümüze ulaşan (makale, kitap, ders notları vs) eserlerin neşri, belli bir plan dâhilinde İstanbul Üniversitesi (İlahiyât Fakültesi) ve diğer ilgili kurumların (Millî Eğitim ve Kültür Bakanlıklarının) katkılarıyla yapılmalıdır.
2. İstılahlar ilmi olan hadîs usûlünün öğretimi, bu ıstılahların Arapça orijinallerinden yararlanılarak yapılmalıdır. Şu anki İlahiyât Fakültelerinde okutulan hadîs usûlü derslerinde, en azından temel kavramların Arapça deyişleriyle öğretimi, öğrencilerin hadîs ıstılahlarına aşinalıklarını artıracaktır. Bu çerçevede el-Beykûnî’nin (1080/1675) *el-Manzûmetü’l-Beykûniyye*’sinden, Birgivi’nin *Risâle fî Usûli’l-Hadîs*i ve bu metnin Dâvûd-i Karsî’ye ait *Şerhu Dâvûd el-Karsî alâ Metni Usûli’l-Hadîs li’l-Birgivi*’sinden veya yeni çalışmalarından biri olan Mahmûd et-Tahhân’ın *Teyisîru Mustalahi’l-Hadîs’inden* yararlanılabilir.
3. Hadîs usûlü, İlahiyât Fakültelerinin tabîî bir bölümü olan ve müfredatı 2005 yılında “kuşa çevrilmiş” bulunan Eğitim Fakülteleri Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği bölümlerinde de öğretilmelidir.

KAYNAKÇA

- Albayrak, Sadık, Son Devrin İslâm Akademisi: Dar-ül-Hikmet-il İslâmiye Teşkilat ve Azaları, İz Yay., İstanbul, 1998
- Albayrak, Sadık, Son Devir Osmanlı Uleması, C. 2, İBB Kültür İşl. D. Bşk. Yay., İstanbul, 1996
- Atay, Hüseyin, Osmanlılarda Yüksek Din Eğitim, Dergah Yay., İstanbul, 1983
- Ayni, Mehmet Ali, Dârü'l-Fünûn Tarihi, Yeni Matbaa, İstanbul, 1927
- Aydınlı, Abdullah, Hadis İstılahları Sözlüğü, Timaş Yay., İstanbul, 1987
- el-Beykûnî, el-Manzumetü'l-Beykûniyye, Mecmûu Mühimmâtü'l-Mütûn içinde, Daru'l-Fikr, Kahire, 1369/1949
- Birgivi, Risâle fi Usûli'l-Hadis, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1326
- Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Edebiyatı, M. Ü. İFAV Yay., İstanbul, 1989
- Çakan, İsmail Lütfi, Hadis Usûlü, M. Ü. İFAV Yay., İstanbul, 1991
- Dâvûd-i Karsî, Şerhu Dâvûd el-Karsî alâ Metni Usûli'l-Hadis li'l-Birgivi, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1326
- Demirtaş, Özlem, Son Dönem Kelamcılarında Arapkirli Hüseyin Avni Ve İlm-İ Kelam Adlı Eseri, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul, 2003
- Ebu'l-Ulâ Mardin, Huzur Dersleri, C. 2-3, İstanbul, 1966
- Er, Hamit, İstanbul Dârü'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası Hoca ve Yazarları, Sosyal Bilimler Araştırma Merkezi İslâm Medeniyeti Vakfı, İstanbul, 1993
- Ergin, Osman Nuri, Türkiye Maarif Tarihi, C. 5, Eser Neşriyat, İstanbul, 1961
- el-Hatîb el-Bağdâdî, el-Kifâye fi Ma'rifeti Usûli İlmî'r-Rivâye, İbrahim M. ed-Dimyati, Mısır, 2002
- el-İrâkî, et-Takyîd ve'l-İdâh li-mâ Utlika ve Uğlika min Mukaddimeti'bnî's-Salâh, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1411/1991
- İbn Hacer, Nüzhtü'n-Nazar Şerhu Nuhbetü'l-Fiker, tah. Salah Muhammed Uveyda, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1409/1989
- İbnu's-Salâh, Ulûmü'l-Hadis, tah. Nûreddin İtr, Dârü'l-Fikr, Dimaşk, 1404/1984
- İbnü't-Türkmânî, Müntehab fi Ulûmü'l-Hadis (Muhtasarı Ulûmü'l-Hadis), Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, no: 390, 54 vr.; Şehid Ali Paşa, no: 2762, 26 vr.
- İzmirli, İsmail Hakkı, Hadis Tarihi, tenkitli neşir: İbrahim Hatiboğlu, Osmanlı Hadis Araştırmaları, İstanbul, 2002
- Kandemir, M. Yaşar, el-Câmiu's-Sahih, Diyanet İslâm Ansiklopedisi, c. 3, s. 114-123, İstanbul, 1993
- Kara, İsmail, Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi, C. 2, Risale Yay., İstanbul, 1987
- Kara, İsmail, Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi -Temel Metinler-, Gerçek Hayat, İstanbul, ts.
- el-Kâsimî, Muhammed Cemalüddin, Kavâ'idü't-Tahdis min Fünûni Mustalahü'l-Hadis, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1399/1979
- Kettânî, Muhammed b. Ca'fer, Hadis Literatürü, ter. Yusuf Özbek, İz Yay., İstanbul, 1994
- Koçyigit, Talat, Hadis İstılahları, A. Ü. İlahiyat F. Yay., Ankara, 1985
- Koçyigit, Talat, İlmü Usulü'l-Hadis veya İlmü Mustalahü'l-Hadis, A. Ü. İlahiyat F. Dergisi, c. XVII, yıl, 1969, Ankara, 1971
- en-Nevevî, et-Takrîb ve't-Teysîr li-Ma'rifeti Süneni'l-Beşîrî'n- Nezir fi Usûli'l-Hadis, tah. Abdullah Ömer el-Bârûdî, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1406/1986
- Şakir, Ahmed Muhammed, el-Bâ'isü'l-Hasis Şerhu İhtisârî Ulûmü'l-Hadis, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1408
- Şengezer, Sinan, Arapkirli Hüseyin Avni ve Kelam İlmine Katkıları, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara, 2008
- et-Tahhân, Mahmûd, Teysîru Mustalahü'l-Hadis, ofset baskı, Dersaadet Kitabevi, İstanbul, ts.
- et-Tîbî, el-Hüseyn b. Abdillâh, el-Hülâsa fi Usûli'l-Hadis, tah. Subhî es-Sâmerrâî, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1985
- Uğur, Mücteba, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, T. D. V. Yay., Ankara, 1992
- Uğur, Mücteba, Hadis İlimleri Edebiyatı, T. D. V. Yay., Ankara, 1996
- Yurdağür, Metin, Arapkirli Hüseyin Avni, Diyanet İslâm Ansiklopedisi, c. 3, s. 329-331, İstanbul, 1991